

ДИСКУРСОЛОГІЯ І ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ

УДК 81

ОБРАЗЦОВА Олена Михайлівна,
 доктор філологічних наук, професор, декан
 факультету іноземних мов Південноукраїнського
 національного педагогічного університету
 імені К. Д. Ушинського
 e-mail: mgu_ohelen@ukr.net
ТОДОРОВА Наталія Юріївна,
 викладач кафедри перекладу та мовознавства
 Міжнародного гуманітарного університету
 e-mail: sunshinenew@ukr.net

ПРОСТОРОВА МОВА ЯК ОБ'ЄКТ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті проаналізовано та узагальнено основні напрями вивчення просторової мови в межах міждисциплінарного підходу з метою отримання вичерпної характеристики просторової мови та визначення цього терміна. Проведено огляд основних гіпотез щодо сприйняття людиною просторової інформації, її інтерпретації, кодування та концептуалізації. Доведено, що основні просторові концепти формуються в процесі емпіричного пізнання навколишнього середовища системою просторової когніції, універсальність якої зумовлена фізіологією людини. Розглянуто взаємодію системи просторового уявлення людини, її концептуальної системи та мови. Доведено, що через вивчення лінгвістичної презентації простору можливо пізнати просторове уявлення людини взагалі. З ціллю визначення, які просторові концепти набувають вербалізації в мові, проведено опис усіх можливих просторових характеристик об'єктів, просторових відношення між ними та просторових відношення між об'єктами та територією. Визначено, певні просторові концепти можуть набути мовної об'єктивації, які мовні одиниці можуть бути зараховані до просторової мови. Спираючись на отриману інформацію, окреслено основні характеристики просторової мови як лінгвістичного явища, та визначено термін просторова мова.

Ключові слова: просторова мова, просторова семантика, просторові відносини, система просторового уявлення, концептуальна система.

Постановка проблеми. Простір і його вербалізація в мовах світу – класична тема в галузі складної взаємодії мови й пізнання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як зазначив Р. Ултан, не існує мови, у якій не було б питань, які починаються словами «хто», «що» і «де» [1, с. 41]. Ліва частина лексичного складу кожної мови світу орієнтована на опис фізичного простору, у якому існують наші фізичні тіла [2, с. 79]. І навіть існує припущення, що мова своїм існуванням завдячує саме необхідності передавати інформацію про навколишній простір [3, с. 281]. Мовні категорії з просторовою семантикою як статичні, так і динамічні, досліджували Ч. Філмор, Л. Талмі, Дж. Лакофф, Р. Лангакер та ін.

Мета статті. З метою визначення терміна «просторова мова» нами здійснено спробу проаналізувати основні підходи до вивчення мовних одиниць з просторовою семантикою під кутом зору не лише лінгвістики, а й філософії, психології, нейрофізіології, когнітивної географії. Адже, як зазначав В. І. Вернадський, у часи, коли наука розвивається неймовірними темпами, межі між окремими науками стираються, спеціалізація відбувається

не за науками, а за проблемами, що дає змогу надзвичайно зануритися в проблему та розширити її охоплення з усіх точок зору [4, с. 216]. У межах міждисциплінарного підходу виникає можливість узагальнити набуті знання та отримати вичерпні характеристики просторової мови, що є суттєвими для визначення зазначеного терміна.

Виклад основного матеріалу. Сучасний антропологічний підхід до вивчення мови гуманізує процес пізнання, розглядаючи людину як мовну особистість [5, с. 25–27]. Такий підхід ґрунтується на тезі, що мовлення є невід’ємним від поведінки, що сама мова слугує для транслювання наших думок [6, с. XII]. Отже, аналіз просторової мови слід починати з розгляду механізмів концептуалізації навколишнього простору та ментальних процесів, які при цьому відбуваються.

Відомий американський філософ та психолінгвіст Дж. А. Фодор, аналізуючи процеси пізнання, висунув гіпотезу «менталізму» («мови мислення»), яка й досі викликає суперечки в наукових колах. Свідомість людини не є однорідною, вона складається з трьох відносно автономних блоків, кожен із яких виконує певну функцію в процесі пізнання. Ідея про певну автономність або паралельність процесів пізнання в тому чи іншому вигляді наявна майже в усіх теоріях та гіпотезах, присвячених цьому питанню. Учений доводить, що всі ментальні процеси людини здійснюються ментальними репрезентаціями. Блоки-провідники перетворюють дані в зручні формати для обробки перцептивними системами, а центральні системи обробляють отримані репрезентації. У результаті цього формуються думки та переконання [7].

Спираючись на багаточисленні експерименти з тваринами в процесі аналізу орієнтації тварин та людей у просторі, Е. Толман довів, що гіпокампус, поле кори головного мозку лобної долі ссавців, причетний до створення «когнітивної карти» – аллоцентричного просторового уявлення про навколишнє середовище [8]. Дж. О’Кіф і Л. Надель дали розвиток цій гіпотезі [9], подальша розробка якої призвела до революційного відкриття «нейронів місця», що зробило Дж. О’Кіфа лауреатом Нобелівської премії в 2014 році [10]. У теорії «когнітивної карти» об’єкти знаходяться в певних просторових відношеннях один до одного, які визначаються стосовно трьох змінних величин: *місця, напрямку та відстані*. Послідовний ряд *місць* формує *шлях*.

Нейропсихологічні дослідження припускають, що в той час, як більша частина правої півкулі людини спеціалізується на обробці «зорово-просторової інформації», ліва півкуля віддана мовній функції. Отже, права частина гіпокампуса отримує сенсорну інформацію про об’єкти зовнішнього світу від сенсорних аналізаторів кори головного мозку, а ліва частина гіпокампуса отримує інформацію, яка фактично є назвами об’єктів зовнішнього світу, від мовних центрів кори головного мозку. Так утворюється «семантична карта» – найглибший рівень лінгвістичної системи, який є основою наративного розуміння та пам’яті. Якщо припустити, що теорія «когнітивної» та «семантичної карти» правильна, то аналіз лінгвістичної презентації простору допоможе пізнати просторове уявлення людини взагалі [3, с. 277–280].

М. Бірвіш, вивчаючи питання «скільки простору вміщує мова?», зауважує, що саме лексична семантика повинна бути центральним об’єктом розгляду в цій проблематиці [3, с. 32]. Використовуючи термінологію та ідеї Н. Хомського про «внутрішню мову» [11, с. 19–24], М. Бірвіш вводить поняття про «внутрішній простір», який співвідноситься з «внутрішньою мовою» та протиставляється зовнішньому простору. «Внутрішній простір», або просторова когніція, отримуючи інформацію з зовнішніх джерел, інтегрує її в окрему систему просторового уявлення (ПУ) [3, с. 44–45], яка, у свою чергу, взаємодіючи з концептуальною системою (КС), інтерпретує такі просторові параметри: форму об’єктів, їхні пропорції, метричні характеристики об’єктів та їхні частин, розмір об’єктів, локацію об’єктів стосовно інших об’єктів, зміну локації об’єктів, що рухаються. Система ПУ є настільки фундаментальною, що застосовується до різноманітних абстрактних явищ, подій, місць, характеристик, відносин [3, с. 47–48].

Отже, у кожній мові існують лексичні одиниці, які належать до основи лексичної системи та мають вищезазначену просторову семантику, складаючи систему основних просторових термінів (ОПТ). ОПТ у лінгвістичній системі належать до різних синтаксичних та морфологічних категорій, а в концептуальній системі розкривають різноманітну просторову інформацію (*розмір, форма, місце, рух* тощо) [3, с. 56].

Спираючись на теорію подвійного кодування А. Пайвіо [12] та вищезгадані ідеї Дж. А. Фодора про модульність свідомості, Р. Джекендофф також стверджує, що мозок кодує інформацію «різними мовами» [3, с. 1]. Використовуючи термінологію М. Бірвіша, Б. Тверські, Ф. Джонсона-Лерда, учений зазначає, що КС кодує пропозиціональні уявлення, а ПУ є локусом схем-образів [3, с. 5].

Взаємодія між КС та ПУ є ключовою сполучною ланкою між візуальною та лінгвістичною системами. Основною одиницею, яку вони розділяють, є поняття фізичного об'єкта як геометричної фігури в ПУ та як складового типового елемента в КС. Центральним поняттям КС є поняття місця (або локації), шляху (або траєкторії) та руху. Спільні елементи даних двох систем можуть бути вивчені через вивчення лексичних елементів, які містять просторові уявлення про об'єкти [3, с. 10–11]. Р. Джекендофф розділяє лексику, якою описані просторові характеристики об'єктів, на три категорії: лексика, що описує частини об'єктів (верх, низ, передня, задня частина, бокові частини), розмір об'єктів (висота, ширина, довжина, товщина, глибина) та положення об'єктів стосовно один до одного (над, під, поряд, попереду, позаду, уздовж, ліворуч, праворуч) [3, с. 14–15]. Як припускає автор, аналіз мовних просторових термінів дуже розкрив би природу просторових концептуальних репрезентацій [3, с. 554–555].

Просторові відношення існують не в реальному світі, а в нашій свідомості для того, щоб допомогти нам розуміти навколишній світ та взаємодіяти з ним [13, с. 359]. Згідно з гіпотезою С. Кослина існує два різновиди просторових відносин – координативні (точне місцезнаходження, точний розмір об'єкта та точна відстань до нього) та категорійні (позиції об'єктів відносно один одного), які вираховуються правою та лівою півкулями мозку, відповідно [14]. Як зауважує Д. Кеммерер, у повсякденному житті люди частіше вербалізують категоріальні просторові відносини, серед яких він виокремлює дейктичні, топологічні та проектні [2, с. 139 – 168]. Взагалі, на думку Д. Кеммерера, просторова семантика складається з трьох блоків: *форма, рух та місце* [2, с. 139].

Д. М. Марк також розрізняє два типи просторових відношень: емпіричні (що формуються на сенсомоторному візуальному досвіді) та формальні (що формуються на математичних та логічних принципах). Але, як визнав Р. Аблер, прихильник математичної теорії просторових відношень, фундаментальні просторові концепти формувалися не на математичних засадах, навіть сторони світу є відносними поняттями [15, с. 306]. Емпірична модель просторових відношень виявляється в просторовій поведінці та мові [13, с. 359]. Безпосередньо сприйматися через зір та інші органи відчуття може лише дрібномасштабний простір.

Ретельно вивчивши двовимірні відношення між об'єктами на малюнках та тривимірні просторові відносини перцептивного простору, Дж. Фрімен запропонував набір основних просторових відношень між об'єктами: *ліворуч, праворуч, поряд, над, під, за, перед, близько, далеко, торкаючись, між, всередині, ззовні*. Їхні комбінації складають повний набір усіх можливих варіантів просторових відношень між об'єктами в дрібномасштабному просторі [16, с. 158]. Дж. Фрімен зазначає, що передовсім визначаються просторові відношення між об'єктами, уявлення про самі об'єкти [16, с. 170]. Крім графічного зображення простору, просторова інформація може передаватися мовою. Отже, ядро просторової мови можуть складати поняття на позначення просторових відношень між об'єктами на картині [17, с. 759].

За Д. М. Марком, фундаментальні терміни на позначення просторових відношень між об'єктами ґрунтуються на концептах обмеженого дрібномасштабного

простору, які метафорично переносяться на великомасштабний простір [13, с. 538]. Просторова мова – мовні одиниці, які використовуються для опису різноманітних просторових ситуацій та слугують важливими індикаторами того, як люди концептуалізують простір [13, с. 540].

Б. Ландау вважає, що в більшості випадків мова кодує просторові відношення між двома об'єктами, один із яких локалізується (*фігура*) стосовно іншого (*фон*) [3, с. 317], причому також зазначає, що речення з просторовою семантикою містять геометричні характеристики *фігури* та *фону* [3, с. 326].

Л. Талмі, підсумовуючи здобутки провідних учених (Дж. Грубер, Ч. Дж. Філмор, Дж. Ліч, Г. Кларк, П. Беннетт, М. Дж. Херсковіц, Р. Джекендофф) у лінгвістичних дослідженнях простору, зауважує, що ними були закладені основи виокремлення основних просторових та геометричних характеристик об'єктів, які набули вербалізації. Учений також відштовхується від концептуалізації простору, яка представляється двома підсистемами. Перша підсистема «локалізує» об'єкт. До неї належать статичні концепти «місце» та «локація» та динамічні концепти «шлях» та «розташування». Друга система складається з конфігурації об'єкта та взаємовідношень між об'єктами в просторі. До неї належать форма об'єкта, розташування одного об'єкта стосовно до іншого та розташування групи об'єктів. Друга система може також включати в себе динаміку: рух сам в собі (зміна форми чи позиції об'єкту), рух одного об'єкта стосовно іншого та рух об'єкта відносно до місця (пересування певною територією чи зміна локації). Щодо об'єктивації просторових концептів у мові, учений зауважує, що вони можуть виражатися на макроскопічному (речення чи навіть дискурс) та мікроскопічному (окремі слова, граматичні категорії, синтаксичні конструкції) рівнях, причому мікрокосм відіграє фундаментальну роль не лише у формуванні просторового макрокосму, а й у формуванні абстрактного мислення та інших доменів [18, с. 177–181].

Висновки. Узагальнюючи згадані вище теорії та гіпотези, визначимо ключові моменти, а саме: розумова діяльність є універсальною для всіх людей, що можна пояснити фізичною природою людини; людська свідомість, зокрема ПУ, формується під впливом зовнішнього середовища, яке пізнається емпірично, та є неоднорідною за своєю структурою; окремі блоки людської свідомості взаємодіють, так ПУ взаємодіє з КС, а КС – з мовою. Мова є однією з форм існування розумової діяльності людини [19, с. 8], тому саме аналіз лінгвістичної презентації простору може допомогти пояснити концептуальну природу людини.

Підсумовуючи різні погляди на просторову мову, зауважимо, що з лінгвістичної точки зору до просторової мови належать різні морфологічні та синтаксичні категорії (на макроскопічному рівні – дискурс, а на мікроскопічному – окремі слова). Ці категорії об'єднані в єдину групу лише за однією ознакою: у концептуальній системі вони несуть різноманітну просторову інформацію. Інформацію можна об'єднати в основні блоки: просторова характеристика об'єктів, локація об'єктів, рух об'єктів, просторові відношення між об'єктами.

Вербалізація перерахованих просторових концептів фразеологічними засобами різних мов представляє особливий інтерес, оскільки, спираючись на теорію про інтертекстуальність фразеологічних одиниць, припускаємо, що така об'єктивація концептів об'єднує мікроскопічний та макроскопічний рівні.

Список використаної літератури

1. Ultan R. Some general characteristics of the interrogative systems / R. Ultan // Working Papers on Language Universals. – 1969. – № 1 – P. 40–63.
2. Language, Cognition and Space: The State of the Art and New Directions / [edited by V. Evans, P. Chilton]. – L. : Equinox Publishing Ltd, 2010. – 519 p.
3. Language and Space / [edited by P. Bloom, M. A Peterson, L. Nadel, M. F. Garrett]. – Cambridge : The MIT Press, 1996. – 597 p.
4. Вернадский В. И. Биосфера и неосфера / В. И. Вернадский. – М. : Наука, 1989. – 261 с.

5. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – [изд. 7-е]. – М. : Издательство ЛКИ, 2010. – 264 с.
6. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – [изд. 2-е, испр.]. – М. : «Языки русской культуры», 1999. – I–XV, 896 с.
7. Fodor J. F. The Language of Thought / J. F. Fodor. – NY. : Thomas Y. Crowell Company, Inc. – 1975. – 214 p.
8. Tolman E. C. Cognitive maps in rats and men / E. C. Tolman // The Psychological Review. – Vol. 55 – № 4. – P. 189 – 208.
9. O'Keefe J. The hippocampus as a cognitive map / J. O'Keefe, L. Nadel. – Cambridge University Press, 1978. – 570 p.
10. The Official Web Site of the Nobel Prize [Electronic resource] – Mode of access: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/medicine/laureates/2014/press.html
11. Chomsky N. Knowledge of language: Its Nature, Origin, and Use / N. Chomsky. – NY. : Praeger Publishers, 1986. – 309 p.
12. Paivio A. Dual coding Theory and Education / A. Paivio // Draft chapter for the conference on [Pathways to Literacy Achievement for High Poverty Children], (September 29–October 1). / The University of Michigan School of Education. – 2006.
13. Mark D. M. Frank A. U. Concepts of Space and Spatial Language Proceedings [Ninth International Symposium on Computer-Assisted Cartography] / Baltimore. – P. 538–556.
14. Evidence for two types of spatial representations: hemispheric specialization for categorical and coordinate relations / [Kosslyn S. M, Koenig O., Barrett A., Cave C., Tang J., Gabrieli J. D. E.] // Journal of Experimental Psychology : Perception and Performance. – 1989. – № 15. – P. 723–735.
15. Abler R. F. The National Science Foundation National Center for Geographic Information and Analysis / R. F. Abler // International Journal of Geographical Information Systems. – 1987. – Vol. 1. – № 4. – P. 303–326.
16. Freeman J. The modelling of spatial relations / J. Freeman // Computer Graphics and Image Processing. – 1975. – № 4. – P. 156–171.
17. Cognitive models of geographical space / [D. M. Mark, Ch. Freksa, S. C. Hirtle, R. Lloyd, B. Tversky] // Geographical Information science. – 1999. – Vol. 13. – № 8. – P. 747–774.
18. Talmy L. Toward a cognitive semantics / L. Talmy // Concept structuring systems. – Vol. I. – Cambridge : MIT Press, 2000. – 480 p.
19. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке / Г. В. Колшанский. – М. : Наука, 1990. – 108 с.

References

1. Ulman, R. (1969). Some general characteristics of the interrogative systems. *Working Papers on Language Universals*, 1, 40 – 63
2. Evans, V., Chilton, P. (2010). *Language, Cognition and Space: The State of the Art and New Directions*. London: Equinox Publishing Ltd.
3. Bloom, P., Peterson, M. A., Nadel, L., Garrett, M. F. (1996) *Language and Space*. Cambridge: The MIT Press.
4. Vernadsky, V. Y. (1989). *Biosphere and Neosphere*. Moscow: Nauka. (in Russ.)
5. Karaulov, Yu. N. (2010). *Russian Language and Linguistic Identity*. Moscow. LKI. (in Russ.)
6. Arutyunova, N. D. (1999). *Language and Human World*. Moscow: Yazyki russkoj kul'tury. (in Russ.)
7. Fodor, J. F. (1975). *The Language of Thought*. NY: Thomas Y. Crowell Company, Inc.
8. Tolman, E. C. Cognitive maps in rats and men. Vol.55, *The Psychological Review*, 4, 189 – 208.
9. O'Keefe, J., Nadel, L. (1978). *The hippocampus as a cognitive map*. Cambridge University Press.
10. The Official Web Site of the Nobel Prize. Retrieved December 15, 2015, from http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/medicine/laureates/2014/press.html
11. Chomsky, N. (1986). *Knowledge of language: Its Nature, Origin, and Use*. NY: Praeger Publishers.
12. Paivio, A. (2006). *Dual coding Theory and Education*. Draft chapter for the conference on Pathways to Literacy Achievement for High Poverty Children. The University of Michigan School of Education.
13. Mark, D. M. & Frank, A. U. Concepts of Space and Spatial Language. Proceedings Ninth International Symposium on Computer-Assisted Cartography. Baltimore. 538 – 556.
14. Kosslyn, S. M, Koenig, O., Barrett, A., Cave, C., Tang, J., Gabrieli, J. D. E. (1989). Evidence for two types of spatial representations: hemispheric specialization for categorical and coordinate relations. *Journal of Experimental Psychology: Perception and Performance*. 15. 723 – 735.
15. Abler, R. F. (1987). The National Science Foundation National Center for Geographic Information and Analysis. Vol. 1. *International Journal of Geographical Information Systems*. 4. 303 – 326.
16. Freeman, J. (1975). The modelling of spatial relations. *Computer Graphics and Image Processing*. 4, 156–171.
17. Mark, D. M., Freksa, Ch., Hirtle, S. C., Lloyd, R., Tversky, B. (1999). Cognitive models of geographical space. Vol. 13. *Geographical Information science*. 8. – 747 – 774.
18. Talmy, L. (2000). *Toward a cognitive semantics*. Vol. I. Concept structuring systems. Cambridge: MIT Press.
19. Kolshansky, G. V. (1990). *Objective World View in Cognition and Language*. Moscow: Nauka. (in Russ.)

OBRAZTSOVA Olena Mykhajlivna,

Doctor of Philological Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Foreign Languages,
South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky
e-mail: mgu_ohelen@ukr.net

TODOROVA Nataliya Yuriyivna,

Lecturer at the Department of Translation and Linguistics,
International Humanitarian University
e-mail: sunshinew@ukr.net

SPATIAL LANGUAGE AS OBJECT FOR INTERDISCIPLINARY RESEARCH

Abstract. Introduction. *The article analyzes and summarizes the main concepts in the spatial language study within the interdisciplinary framework for the purpose of obtaining comprehensive characteristics of the spatial language and defining the term of the spatial language.*

Purpose. *It presents an overview of the basic hypotheses for the conceptualization of the spatial information, its interpretation and coding, including Fordor's modularity of mind, Tolman's theory of cognitive map which was developed by O'Keefe and Nadel, Bierwisch's inner space theory, Paivio's dual coding theory and others. The idea of the autonomy of mental processes is present in almost all the hypotheses relevant to space conceptualization.*

Results. *Core spatial concepts are formed on the basis of empirical knowledge acquired by spatial cognition that is universal due to human physiology.*

Human spatial representation system interacts with conceptual structure and language. So some knowledge of the nature of the spatial representation can be gained by analyzing linguistic representation of space.

To determine which spatial concepts become verbalized in language the description of all existing spatial characteristics of objects, all possible spatial relations between them and the spatial relations between objects and pace is given.

Originality. *Fundamental terms for spatial relations are often based on concepts from small-scale space. Spatial language is the terms that people use to describe different spatial situations. From the linguistic point of view they can belong to different categories, but in conceptual structure they all contain some spatial information, namely the spatial characteristics of objects, the objects location, movement of objects, spatial relations between objects.*

Conclusion. *Considering the theory of intertextuality of idioms we assume that the analysis of the verbalization of spatial concepts by phraseological units can be of a particular interest.*

Key words: *spatial language; spatial semantics; spatial relations; system of spatial representation; conceptual structure.*

Надійшла до редакції 29.09.2015

Прийнято до друку 14.05.2015

УДК 811.134.2'373

БОБЧИНЕЦЬ Любов Іванівна,

аспірант, викладач кафедри романської
філології та перекладу Київського національного
лінгвістичного університету
e-mail: blinfo@ukr.net

РЕКЛАМНІ ТЕКСТИ ДИСКУРСУ АЗАРТНИХ ІГОР У СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

У статті проаналізовано лексичні, граматичні, синтаксичні та графічні особливості рекламних текстів дискурсу азартних ігор у сучасній іспанській мові. Рекламні тексти належать до письмової форми дискурсу азартних ігор. Вербальні й невербальні компоненти рекламних текстів сукупно впливають на читача, створюючи привабливий образ гри та спонукаючи його спробувати зіграти. Емотивний вплив на потенційних гравців відбувається завдяки метафорі,